

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De filmische stijl die Tarkovsky hanteert, zorgt voor een vrij verwarrende kijkervaring. Je kan niet meteen onderscheid maken tussen droom en werkelijkheid, tussen verleden en heden. De tijd lijkt zelfs wat stil te staan. De afzonderlijke personages van Alexanders gezelschap, bijvoorbeeld zijn zoontje dat tijdelijk niet kan spreken, zijn vriend-arts, zijn vriend-postbode, de IJslandse hulp, leiden elk tot meerdere interpretatielagen. Mulder verwijst naast autobiografische elementen ook naar Bijbelse iconografie, Noordse mythologie, het werk van Da Vinci en van Bach als dragers van een veelheid van hermeneutische momenten. Dit is geen film die je even kan navertellen, maar een ervaring om zelf te ondergaan.

In het afsluitende coda, met als titel *Het grandioze*, herhaalt Mulder dat men de betekenis van non-verbale kunstzinnige bestanddelen van het historische en van het geheugen kan hervinden, mits men de oude luister van de nu lege term «cultuur» in herinnering roept. In de huidige herinneringscultuur zijn, volgens Mulder, literatuur, kunsten en theologie niet langer gegarandeerd aanwezig in hun metafysische dimensies. Zij roept daarom op tot nieuw begrip voor de betekenis van *het grandioze* als karakteristiek voor elk denken dat hermeneutiek en transcendentie wil behouden. De in dit boek besproken werken worden door Mulder als markeringspunten in het collectieve historische besef benoemd. Zij articuleren een behoefte aan grootheid en dominante waarden. Mulders tekst deed mij op weer een andere manier kijken en luisteren naar kunst en bepaalde uitingen daarvan die voor mij anders te beperkt toegankelijk zouden blijven. Maar net zoals je een muziekstuk soms meermaals moet beluisteren, of een film meermaals moet bekijken omdat de eerste kennismaking ermee te verwarrend of te weinig begrijpelijk was, zo wil ik ook herlezing van dit boekje adviseren.

Lacan in Amerika

Bespreking van

Michael J. Miller (2011). *Lacanian psychotherapy — Theory and practical applications*. New York/Hove: Routledge. ISBN 978 0 415 89305 3, 228 pp., £ 21,99

JOS DE KROON

Hoe moeilijk de teksten van Lacan ook blijven en hoe gering de weerklink van zijn denken in Nederland ook is (dit geldt voor België minder), in delen van Europa waar de Romaanse talen worden gesproken en in Zuid-Amerika maken zijn opvattingen een belangrijk deel uit van het culturele erfgoed. Dertig jaar na zijn dood is Lacan nog springlevend, althans in Frankrijk, getuige de recente clash tussen schoonzoon Jacques Alain Miller en biografe Elisabeth Roudinesco, die in de media breed werd uitgemeeten. Een en ander handelde over auteursrechten. In Nederland zou zoiets niet denkbaar zijn; discussies over de psychoanalyse op de tv en artikelen over Lacan in de pers.

Waarom zou je Lacan eigenlijk lezen? Een auteur die schopt tegen menig psychoanalytisch been (Hartmann, Kris en Loewenstein), zekerheden op losse schroeven zet en dat op een manier doet die niet altijd even makkelijk te begrijpen is. Ondanks dit alles is er regelmatig opgeroepen tot een dialoog tussen «egopsychologen» en lacanianen, wat helaas niet heeft geleid tot een samenwerking. De verschillen roepen vragen op over de theorie maar vooral omtrent de praktijk en daar sluit *Lacanian psychotherapy* mooi bij aan. Waar komt het in de lacaniaanse psychoanalyse op neer en waarin verschilt zij van de gangbare praktijk? Tijd om de casuïstiek erbij te betrekken.

Casestudy's in het lacaniaanse veld zijn zeldzaam en dat heeft te maken met de meer dan gewone terughoudendheid die lacanianen betrachten bij het weergeven van de psychoanalytische ontmoeting. In

het verleden heeft Bruce Fink twee boeken geschreven over de lacaniaanse praktijk, maar dat zijn zeker geen casestudy's zoals die door Michael Miller in dit boek naar voren worden gebracht (Fink 1997, 2007). Maar het meest verrassende moet nog komen, want de auteur is geen psychoanalyticus *by training*. Dat levert natuurlijk een heel apart perspectief op. Miller is een psycholoog en psychotherapeut met een meer dan normale belangstelling voor de theorie van Lacan. De titel van het boek, *Lacanian psychotherapy*, had mij al alert moeten maken, maar ik had er eerlijk gezegd overheen gelezen. Pas bij kennisneming van de inhoud van het boek viel mij de ongerijmdheid van de titel op: Lacan en psychotherapie is een *contradictio in terminis*, zo lijkt het althans. Bij verder lezen heb ik de auteur het voordeel van de twijfel gegeven: een buitenstaander die geraakt is door de ideeën van Lacan en deze in praktijk wil brengen. Hem kan in ieder geval niet verweten worden een te orthodoxe lacaniaan te zijn. Laten we maar zeggen dat de *Zeitgeist* en het Amerikaanse paspoort van de auteur garant staan voor een pragmatische aanpak waarin zelfs een lacaniaanse visie kan worden meegenomen. Miller beoogt te laten zien dat in een analyse de verbale uitingen van de analysant letterlijk dienen te worden opgevat. Eén van de vier gevalsbeschrijvingen uit het boek gaat over Jim, een man van dertig jaar. Hij blijft steken in zijn carrière en in de relatie met zijn vriendin. Hij heeft grote bewondering voor zijn vader, die werkzaam was als medisch technicus, maar emotioneel onbereikbaar was. Zijn moeder beschrijft hij als «nice», erg spontaan en een enthousiaste «pot smoker». Jim is ten opzichte van haar emotioneel zorgzaam geweest, wat hij heeft overgedragen op de relatie met zijn vriendin. Toen hij als adolescent meer afstand nam van thuis, begon moeder behoorlijk op te spelen en hem te verwijten dat hij niet communiceerde. Zij nam hem privileges af wanneer hij weigerde met haar te praten. Jim was een trouwe patiënt. Hij was bang

niet te slagen in het leven als een voor de maatschappij productieve burger. Voor zijn vriendin, Melissa, wilde hij alles doen wat zij nodig had. Aanvankelijk vielen er vele stiltes in de therapie, waarbij Jim afwachtte tot er iets in hem opkwam. Toen deed er zich een incident met Melissa voor. Hij zou haar opbellen om hun plannen op elkaar af te stemmen, maar hij kon er maar niet toe komen haar te bellen. «Welke associaties komen bij je boven?» vroeg de therapeut, waarop Jim de overeenkomst aangaf met wat er met zijn moeder gebeurde. «Ik voelde dat ik gestraft zou worden wanneer ik toedgeef dat mensen erom geven wat ik doe ... Ik denk over strijd als iets productiefs.» «Hum ... productiefs?» antwoordde de therapeut. Via verdere associaties komt Jim op de betekenissen «productief zijn», «training», «defecatie» en «straf». Dit verhaal tendeeert in de richting van een anale fixatie compleet met constipatie, die een afspiegeling is van Jims relatie met zijn moeder. Als kind werd hij regelmatig opgesloten op de wc om iets te produceren wat vervolgens niet lukte en veel strijd met moeder opleverde. Om herhaling hiervan te voorkomen, werd Jim steeds minder mededeelzaam tegenover zijn moeder; hij hield steeds meer zijn gedachten en gevoelens voor zich. Deze bijna karikaturale ontkenning is niet hetgeen de auteur als eerste voor ogen heeft om aan ons te laten zien. Hij wil veeleer demonstreren hoe de lacaniaanse techniek van woorden herhalen, vragen stellen en interpuncties plaatsen ertoe leidt dat de patiënt zelf verbanden gaat leggen in plaats van ze opgedrongen te krijgen middels de interpretaties van de alwetende therapeut. Door deze techniek krijgt de «analysant» gevoel voor de werking van betekenaars, die onherroepelijk verwijzen naar de waarheid van het onbewuste. Dit boek laat zien dat leidende betekenaars voor het oprapen liggen in de therapeutische sessies en niet zozeer verscholen liggen in de *black box* van het onbewuste, waar heel diep moet worden gegraven vooraleer iets naar boven komt. Niet voor niets wordt Lacans voorbeeld van *De gestolen brief* van Edgar

Allan Poe naar voren gebracht om te laten zien dat de compromitterende gestolen brief niet ergens op een onvindbare plaats lag maar gewoon open en bloot voor iedereen zichtbaar was. Het zij nogmaals herhaald: ›Een brief (*lettre*, letter, betekenaar) komt altijd te bestemder plaatse› (Lacan 1966).

Literatuur

- FINK, B. (1997). *A clinical introduction to Lacanian psychoanalysis — Theory and technique*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- FINK, B. (2007). *Fundamentals of psychoanalytic technique — A Lacanian approach for practitioners*. New York: W.W. Norton and Company.
- LACAN, J. (1966). Le séminaire sur ›La lettre volée‹. In *Écrits* (p. 11-61). Parijs: Éditions du Seuil.

Psychoanalyse in een turbulente wereld

Bespreking van

Halina Brunning & Marlo Perini (2010). *Psychoanalytic perspectives on a turbulent world*. Londen: Karnac Books. ISBN 978 1 85575 810 0, 220 pp., £ 22,99

RONNY VANDERMEEREN

Een korte blik op de inhoudstabel van *Psychoanalytic perspectives on a turbulent world* deed mij even de wenkbrauwen fronsen. Het is ongewoon om onder een psychoanalytische vlag zo diverse onderwerpen te zien voorbijkomen als: de terroristische geest, de transgeneratiele transmissie van trauma, de ondergang van het energiebedrijf Enron of van autobouwer General Motors, de begrafenis van prinses Diana en het leiderschap van Barack Obama. Een en ander wordt duidelijker wanneer gekeken wordt naar de achtergronden van de bijdragende auteurs, die een heterogene groep vormen van analytici en organisatieconsultants tot zelfs een priester. Velen onderhouden ban-

den met de International Society for the Psychoanalytic Study of Organizations. De beide redacteuren van dit boek pleiten ook uitdrukkelijk voor een kruisbestuiving tussen psychoanalyse, systeemtheorie, sociologie, politieke en economische wetenschappen. Voor hen is de kern van dit boek dan ook een psychoanalyse die uit het raam van de consultatiekamer naar buiten kijkt. Ik vond dat een mooi beeld, maar het legt volgens mij ook een pijnpunt bloot. Heel wat bijdragen zijn louter post-hocinterpretaties, gemaakt van achter een veilige schrijftafel. Enkel in de bijdrage van Volkan werd op meer concrete wijze getoond hoe vanuit een psychoanalytische inspiratie toch een zekere invloed kan worden uitgeoefend op het internationale speelveld. Wat dit laatste betreft vond ik het boek van Lemma en Patrick (2010) een betere illustratie.

Ook Freud had veel interesse voor maatschappelijke aspecten, maar hij had na 1921 steeds minder oog voor de relevantie van een externe realiteit. De auteurs ontwaren binnen de gangbare psychoanalyse nog steeds veel weerstand om het vraagstuk van de externe realiteit aan te pakken en uit te werken tot een consistent theoretisch en praktisch kader.

Een mogelijke rode draad in de verscheidenheid aan bijdragen in dit boek kan de groep-als-geheel-benadering zijn. Meermaals wordt namelijk benadrukt hoe belangrijk het is om niet enkel kleine of grote groepen maar ook een samenleving vanuit dit perspectief te bestuderen. Het gedrag van zowel individuen in een groep als dat van subgroepen in een samenleving kan beter worden begrepen als een functie binnen de groep als geheel. Individuen en subgroepen binnen een maatschappij zijn geneigd om op te treden in dienst van die maatschappij. De interne en externe realiteiten van de leden van een maatschappij staan in voortdurende interactie.

Een ander mogelijk verbindend thema tussen de verschillende hoofdstukken is dat van rampspoed. Dit boek probeert te illustreren hoe de vlucht voor het begripen van